

Истраживање војностратегијских промена међународних односа

УДК: 327:355.43

Др Момчило Сакан, пуковник

У чланку је разматрана могућност истраживања веома сложеног проблема, који аутор назива војностратегијске промене међународних односа. У првом делу објашњене су основне карактеристике проблема: сложеност, недовољна истраженост, значај, хијерархичност и заштићеност од јавности. Тежиште је усмерено на објашњење значаја проблема и последице које могу настати због недовољног истраживања и неуважавања потенцијалних опасности које могу да настану због војностратегијских промена међународних односа.

Аутор у другом делу објашњава могућност примене научних метода у истраживању наведеног проблема – од филозофских, преко општих и посебних научних, до емпиријских и метода решавања оперативних проблема. Тежиште у обради тог питања је на могућностима и ограничењима примене методе моделовања, историјске методе, методе анализе и синтезе и методе анализе садржаја.

У закључку чланка садржане су препоруке о потребама и могућностима истраживања војностратегијских промена међународних односа. Такође, указано је на значај прогнозирања могућности настанка и даљег развоја промена међународних односа и на потребу усмеравања властитих активности ради прилагођавања тим променама и спречавања изненађења.

Истраживање у науци је значајна активност која се предузима ради провере и продубљивања постојећих и откривања нових научних сазнања. Без те врсте активности не може се ни замислити развој нове технологије и организационих решења која имају непроцењиву важност за општи прогрес и просперитет народа. Истраживање је, истовремено, и сложена активност за чију се реализацију подразумевају одређена материјална улагања, добра организација и квалитетан научни кадар. Та сложеност је нарочито изражена приликом истраживања проблема мултидисциплинарног карактера за која се ангажују бројни научни радници различитог профила (из бројних наука и научних дисциплина).

Свако истраживање у науци може да се разматра са два, у суштини, различита аспекта. Први је, условно, епистемолошки аспект, који се односи на научна сазнања као резултат процеса истраживања. Прецизније речено, тражи се одговор на питање шта је то ново, до сада неоткривено и неистражено, до чега се дошло истраживањем. Други се

односи на методолошка сазнања, која су пратилац сваког истраживања. То су сазнања која се добијају као одговор на питање како се до тог новог, до сада неоткривеног и неистраженог, дошло и да ли је то ново научно верификовано – научним чињеницама поткрепљено, образложено и логички аргументовано. Та сазнања, која се односе на „делатну“ страну науке, односно на начин реализације истраживачког поступка и критеријуме за доказивање истинитости, изучава методологија науке. Она та сазнања систематизује и, као препоруке, нуди за друга (наредна) истраживања.

За методологију науке значајна су сва истраживања, нарочито у областима које нису довољно истражене, у којима теорија није стабилизована и у којима решавање одређеног проблема битно утиче на унапређење науке и општег просперитета друштва. Такви су, углавном, проблеми младих друштвених наука и научних дисциплина, за које нису довољно развијене методе, технике и инструменти, и у којима не постоји довољно квантитативних података за верификацију хипотеза а одређене сфере друштвеног живота тешко могу да се подвргну правилностима.

Међу тим младим наукама налази се и наука о међународним односима. Њен интензиван развој започет је тек после Првог светског рата, када је постало јасно да се велика разарања, тешки злочини и, до тада незапамћено, уништавање људи морају спречавати на међународном плану – интервенцијом групе земаља или целокупне међународне заједнице. Тај развој је имао највећи успон на Западу, где су формиране научне и друге институције које су почеле озбиљније да се баве проучавањем међународних односа. Организована су и интензивна научна истраживања, која су реализована плански и организовано, уз примену бројних научних метода. Захваљујући томе, сада у свету постоји мноштво значајних научних радова о свим чиниоцима међународних односа – светском тржишту, географском чиниоцу, нацији, друштвено-економском и политичком систему држава, технологији, међународном праву и моралу и војној стратегији.¹

Из наведене класификације чинилаца видљиво је да међународни односи захватају све сфере друштвеног живота, због чега су и сложенији за истраживање. Наиме, у садашње време скоро је немогуће издвојити било коју појаву у друштвеном животу која не превазилази границе друштва и која се у међународном простору мења толико да њене последице нису безначајне. То се нарочито односи на војностратегијске промене међународних односа које су у последњих десетак година у Европи биле веома интензивне.

Војностратегијске промене међународних односа утичу на све области друштвеног живота: политику, дипломатију, економију, културу..., и обрнуто. Као такве, специфичан су проблем истраживања бројних

¹ В. Димитријевић, Р. Стојановић, *Основи теорије међународних односа*, Штампарско-издавачко предузеће „Србија“, Београд, 1977, стр. 79–141.

наука и научних дисциплина. С методолошког аспекта, веома је значајно да се сагледају основне сазнајне карактеристике тог проблема, затим да се идентификују, спецификују и објасне методе које се у његовом истраживању најуспешније могу примењивати.

Основне карактеристике проблема

Проблем војностратегијске промене међународних односа веома је сложен, недовољно истражен, значајан, динамичан, хијерархичан, заштићен и актуелан. Његова сложеност произилази из његове мултидисциплинарности и високог степена међузависности. Војностратегијске промене међународних односа, као и међународни односи у целини, не припадају само једној науци или научној дисциплини. Оне обухватају „свеукупност економских, политичких, идеолошких, правних, дипломатских, војних веза и односа међу народима, државама и системима држава, међу основним социјалним, економским и политичким силама и организацијама које делују на међународном плану“.² Због тога у њиховом истраживању треба да учествују бројни научни радници различитих профила.

Војностратегијске промене међународних односа, зависе, пре свега, од политике и политичких решења. Политика интензивно прати стање и, у границама својих могућности, утиче на промене односа у међународној заједници. На основу тога, она одређује циљеве и усмерава целокупну активност друштва, и одлучује о смеровима укупног развоја друштва на економском, дипломатском, војном и другим плановима. Политика указује и на потенцијалне савезнике и евентуалне противнике. На основу тога, утиче на опремање, модернизацију и глобалну структуру војске.

Поред политике, на војностратегијске промене међународних односа утиче и развој економије, образовања, културе, и друго. Утицај економије, на глобалном плану, манифестује се кроз национални доходак и стандард људи, затим стање тржишта и степен економске сарадње међу народима и државама. У принципу, ако је земља економски јача, самосталнија је и признатија у међународној заједници. На унутрашњем војностратегијском плану нарочито је значајан развој квалитетних убојних, борбених и других средстава неопходних за наоружавање и модернизацију војске. образовање, култура, традиције и друге вредности друштва у целини такође утичу на војностратегијске промене међународних односа и војностратешка решења земље. Нарочито је значајан степен обучености и морал субјеката који изводе војностратегијске промене и изналазе конкретна војностратегијска решења. Дакле, за војностратегијске промене међународних односа заинтересоване су бројне науке и научне дисциплине, између њих постоји висок степен функционалне међузависности. Међутим, оне су још увек умногоме

² Исто, стр. 10.

институционално подељене, с недовољно дефинисаним везама, односима, надлежностима и одговорностима између субјеката науке, што проблем чини још сложенијим.

Недовољна истраженост проблема видљива је на основу чињенице да не постоји ваљана теорија о војној стратегији као посебној војној науци (према неким мишљењима научној дисциплини ратне вештине) и веома значајном чиниоцу међународних односа. Стратегија је стара више од пет хиљада година, али је њена теорија у знатном заостатку. То се посебно односи на делове теорије који се налазе на „спојевима“ са другим наукама и научним дисциплинама. У конкретном случају, не постоје ваљане теорије о војностратегиским променама међународних односа које захватају подручја бројних наука и научних дисциплина. То су, пре свега, теорије прогностичког карактера које би усмеравале практичне активности на идентификацији савезника и потенцијалних противника, опремању и организовању војске, и на дугорочнијем планирању развоја других чинилаца међународних односа који својим активностима утичу на конкретна војностратешка решења. Проблем је веома значајан и због тога што су последице његовог не решавања веома велике. Односе се, пре свега, на људске животе, материјалне губитке, губитке одређених делова територије, а у екстремним случајевима и на губитке слободе народа. Дакле, цена је основни критеријум од којег се полази у анализи војностратегиских промена међународних односа и у предузимању конкретних војностратегиских решења. Због тога је она стални пратилац промена и основни регулатор понашања субјеката који утичу на војностратегijske промене међународних односа и одлучују о конкретним војностратегиским решењима. Пре доношења било какве одлуке праве се прорачуни губитка и добитка, односно највећег добитка када се ништа не губи и најмањег губитка када се ништа не добија.

Динамичност проблема је највећа у области усавршавања постојећих и производње нових убојних, борбених и других средстава ратне технике. Те промене се одвијају свакодневно и континуирано, тако да су прогнозе развоја и употребе нових система оружја једноставније и релативно прецизније.

Промене у модификацији и производњи нових система оружја узрокују и друге врсте промена, пре свега у начину организовања и ангажовања јединица војске. Тако, на пример, од врсте борбеног средства зависе: број послужилаца; број јединица унутар веће јединице; број оруђа у јединици; начин организовања осматрања, јављања, дејства, командовања и организовања борбеног распореда; борбене могућности јединице; поступци у борбеним дејствима, и слично. Дакле, промене у материјално-техничком чиниоцу су свакодневне и континуиране. Скоковите промене настају само у ситуацијама када се појаве револуционарна открића, односно нове врсте система оружја.³

³ У историји ратне вештине постоје бројни примери револуционарних промена у развоју система оружја и њиховог утицаја на начине организовања и ангажо-

Промене које су у вези с политичком чиниоцем (за разлику од промена у материјално-техничком чиниоцу), најчешће су различитог интензитета. Обично постоје периоди релативно стабилне политичке ситуације, када постоји равнотежа снага и када су промене незнатне.⁴ Међутим, постоје и периоди када се та равнотежа снага поремети и када су промене динамичније и теже сазнатљиве.⁵

Хијерархичност проблема се испољава преко вишеслојности субјеката који учествују у његовом решавању. На војностратегијске промене на глобалном плану утиче, пре свега, међународна заједница, односно водеће земље у њој. Те промене се, затим, преносе на локални план, односно на односе између народа и држава у одређеном региону. И, на крају, свака земља засебно утиче на војностратегијске промене међународних односа, али и предузима конкретна војностратегијска решења у односу на наведене промене.

Проблем је, осим тога, *заштићен* од јавности. Није само реч о заштићености на међународном плану већ и о заштићености проблема и на унутрашњем плану, како ради прикривања тајних података, тако и ради обмањивања и придобијања јавног мњења.⁶ Такође, проблем је

вања јединица. То су, пре свега: појава ватреног оружја (пушке, топови итд.), тенкова, авиона, хеликоптера, ракета, атомског оружја, и слично.

⁴ Таково је, на пример, било стање у Европи и у Југославији од Другог светског рата до краја осамдесетих година. У том периоду, у Европи су постојали јасно изражени војни блокови с релативном равнотежом снага. Две Немачке нису биле уједињене. Кризних жаришта, сем релативно нестабилног стања у Пољској, скоро да и није било. Слична је ситуација била и у СФР Југославији. Вен целокупан простор је био јединствен. Политичка ситуација је била релативно стабилна, сем стања на Косову и Метохији, где су јаке албанске сепаратистичке снаге покушавале да тај простор дестабилизују, протерају Србе и Црногорце са њега и остваре своју дугогодишњу сепаратистичку тежњу „Косово – република“.

⁵ На пример, таква је била ситуација у Европи и Југославији у последњих десетак година. У Европи су се ујединиле две Немачке, а у скоро свим земљама источне Европе дошло је до промена друштвено-политичког и економског система и видног приближавања Северноатлантском пакту. Распао се и, некада моћни, Совјетски Савез – водећа земља Варшавског уговора и баланс равнотеже снага. Дошло је до рата у СФР Југославији. Мења се однос снага у међународној заједници, али и у појединим регионима и државама: народи који су неколико десетина година живели заједно „преко ноћи“ постају противници.

⁶ Конкретан пример обмањивања властитог народа јесте изјава једног од највећих методолога 20. века – Карла Попера, о стању у његовој земљи (Аустрији) 1914. године: „Данас те ствари мало боље разумем. Није то био само притисак јавног мњења; био је то проблем поделе лојалности. И био је страх – страх од насилничких мера које је, у рату, власт требало да предузме против оних који другачије мисле, пошто није било могуће повући јасну границу између различитости у мишљењу и издаје. Али, у то време сам био сасвим збуњен. Наравно, нисам имао појма шта се догодило са социјалистичким партијама у Немачкој и Француској; како се распао њихов интернационализам.

„За неколико недеља, под утицајем ратне пропаганде у мојој школи, постао сам помало заражен свеопштим ратним расположењем. У јесен 1914. написао сам шашаву песму *Слављење мира*, у којој се изражава претпоставка да су Аустријанци и Немци с успехом одбили напад (тада сам веровао да смо 'ми' нападнути) и описује и слави поновно успостављање мира. Мада то није била нарочита ратничка песма, ускоро сам се најдубље постидео претпоставке да смо 'ми' нападнути. Схватио сам да су аустријски напад на Србију и немачки напад на Белгију језиве ствари и да је огромни пропагандни апарат настојао да

веома актуелан: војностратегијске промене међународних односа су биле актуелне у прошлости, актуелне су сада, а биће веома актуелне и у будућности. С обзиром на то, неопходно је да се непрекидно истражују.

Примена научних метода

У истраживању војностратегијских промена међународних односа могу да се користе све врсте научних метода – од филозофских, преко општих и посебних научних, до емпиријских метода и метода решавања оперативних проблема. Нарочито су значајне: метода моделовања, историјска метода, методе анализе и синтезе и метода анализе садржаја.

Метода моделовања

Метода моделовања, као основна и најзначајнија у групи општих научних метода, има широку примену у свим наукама и научним дисциплинама. Као таква, она је незамењива и у истраживању војностратегијских промена међународних односа, где нарочито долазе до изражаја апстрактни или мисаони, математички и симулациони модели.

Апстрактни модели се користе у целокупном процесу истраживања војностратегијских промена међународних односа. Нарочито су значајни у процесу закључивања на основу прикупљених података и за прогнозирање смерова, интензитета и последица наведених промена. Међутим, њихова успешна примена подразумева висок степен познавања предмета истраживања, односно едукације субјеката, затим богату машту, могућност апстрактног замишљања и уочавања суштине промена на основу бројних различитих (често и противуречних) података.

Математички модели су значајни у обради квантитативних података о чиниоцима војностратегијских промена међународних односа. Посебно су значајни квантитативни подаци о односу снага у међународној заједници, степену економског развоја, становништву, јачини и могућностима оружаних састава, квантитативним показатељима могућности система оружја, и слично.

Симулациони модели су нарочито погодни за симулирање процеса војностратегијских промена и борбених дејстава јединица. Њихова основна предност је у економичности и могућности симулирања и процеса који су опасни за живот људи у реалној ситуацији. Међутим, њихова успешна примена подразумева детаљну систем-анализу и квантификацију улазних података.

нас убеди како је то било оправдано. У зиму 1915–16. постао сам убеђен – без сумње под утицајем предратне социјалистичке пропаганде – да је повод који су истичале Аустрија и Немачка, у ствари, измишљени повод и да заслужујемо да изгубимо рат...“ К. Попер, *Трагање без краја*, „Нолит“, Београд, 1991, стр. 18 и 19).

О примени историјске методе у друштвеним наукама, посебно у истраживању међународних односа, постоје различита, често сасвим супротна схватања. У вези с тим карактеристична су два екстремна мишљења: прво се односи на потпуно негирање могућности примене историјске методе у истраживању војностратегијских промена међународних односа, а друго на претерано фаворизовање методе и њених сазнајних могућности у друштвеним наукама уопште. Схватања која искључују могућност примене историјске методе новијег су датума. Појавила су се у оквиру бихевиористичких и функционалистичких теорија, али их заступају и представници народа који немају богату историју. Они негирају значај историје и полазе од тога да историјски материјали немају никакве вредности у проучавању војностратегијских промена међународних односа. Као основни разлог наводе чињеницу да је историја окренута прошлости и да нема никаквог значаја за објашњавање актуелних догађаја. Историја се, према њиховом мишљењу, бави појединачним случајевима, а ти појединачни случајеви немају вредност за истраживања која се предузимају ради утврђивања општих ставова и законитости развоја појава исте врсте.⁷ Схватања која фаворизују историјску методу полазе од претпоставке да постоје историјски закони који омогућавају да се предскаже ток историјских догађаја. Према њиховом мишљењу, задатак је историчара да те законе открију и да се према њима управљају. У методолошкој литератури такав приступ истраживању друштвених појава назива се историцизам.⁸ То је „такав приступ друштвеним наукама који развија тврђење да је историјско предвиђање њихов основни циљ, и да се тај циљ може постићи откривањем 'ритмова' или 'образаца', 'закона' или 'праваца' на којима се заснива историјски развој“.⁹

Наведена схватања су екстремна и, као таква, неприхватљива за озбиљније разматрање могућности примене историјске методе. Тачно је да примена историјске методе захтева висок степен опрезности, али се не може искључити из процеса истраживања проблема војностратегијских промена међународних односа. Основна вредност првог схватања је у томе што указује на недостатке, односно на заблуде, до којих може довести неправилна примена историјске методе. Ти недостаци су бројни. Пре свега, историјска метода није довољна за успешно истраживање било којих проблема, укључујући и проблеме војностратегијских промена међународних односа. Она се успешно може применити само у комбинацији са другим познатим и признатим научним методама, али ни то није довољно. Наиме, основни услов за успешну примену било

⁷ В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 59.

⁸ Детаљније о историцизму може се видети у: К. Попер, *Беда историцизма*, објављена у: *Критика колективизма*, „Филип Вишњић“, Београд, 1988, стр. 145–248.

⁹ *Исто*, стр. 148–149.

које методе, па и историјске, јесте, пре свега, велико знање о предмету који се истражује.

Чињеница да се историја односи на прошле и појединачне догађаје не подразумева и негирање примене методе. Подаци о тим догађајима, без обзира на то што су се дешавали у прошлости, могу успешно да се користе и за комплексније сагледавање актуелног стања. Појединачни догађаји, такође, могу компаративно да се изучавају и уопштавају. С друге стране, историја се не састоји само од појединачних догађаја. Постоје и синтетизовани ставови, теореме и теорије у целини које се успешно могу користити за доградњу и израду актуелних теорија. Међутим, основна потешкоћа у примени историјске методе јесте сумња у истинитост података. То се не односи на појаве за које постоје емпиријски проверљиви и егзактни показатељи. Лако се, на пример, може истражити врста наоружања и опреме која је коришћена у одређеном историјском периоду, односно рату. То се односи на појаве које нису мерљиве и које су скривене од јавности и сазнања уопште. Пре свега, на психолошке и логичке процесе у главама људи који су доносили судбоносне одлуке и на друге податке тајног карактера који би могли да послуже за успешно сагледавање актуелног стања.

Истинитост историјских података не зависи само од могућности њиховог проналажења и одговарајућег мерења и вредновања већ и од сазнајне могућности и интелектуалног поштења историчара који су писали историју и истраживача који те историјске податке користе у научне сврхе. Историја се, у принципу, пише непристрасно, односно истинито, ради бољег сагледавања културе и традиција народа. Међутим, због немогућности сагледавања суштине, сентименталности, пристрасности, страха од одговорности из других разлога, историјски догађаји се модификују и прилагођавају конкретној ситуацији. Зато се често каже да је историја репродукција репродукције. С друге стране, историјски архиви и друге институције где се чува историјска грађа значајна су база података. Из те масе могу да се издвоје само подаци који су значајни за потврђивање историјске истине коју истраживач жели да докаже.¹⁰

Историцистичка схватања су карактеристична за тоталитаристичка и затворена друштва. Та друштва, будући да немају комуникацију са светом и да не дозвољавају развој слободе говора и писане речи, веома су плодно тло за развој историцизма. Наиме, њихови истраживачи у немогућности да прате актуелне догађаје, инспирацију и аргументацију

¹⁰ Уочавајући такву могућност, Михаило Марковић каже: „У мноштву утисака који теку знатном брзином и у огромном броју, ми вршимо селекцију: примећујемо оно за шта смо заинтересовани, што смо припремљени да видимо – све остало остаје незапажено... У мноштву света који пролази улицом сликар ће запазити карактеристично лице, елегантне жене занимљиву хаљину, сексуално угрожен младић заводљиве женске груди, криминалац – бућелар који вири из нечијег џепа, итд. Посматрајући цвет неко ће видети лепоту боје и нежност облика, неко могући дар својој девојци, неко симбол доласка пролећа, неко (ботаничар) леп пример врсте *Viola Tricolor* (М. Марковић, *Филозофски основи науке*, ШИРО „Србија“, Београд, 1981, стр. 377).

за своје теорије траже у историјској грађи.¹¹ На основу тога, изналазе историјске законе и, на веома једностран начин, доказују постојеће стање међународних односа. Али, само историјски подаци нису довољни за аргументацију ставова и за доношење значајних одлука. Оно што је важно у одређеном историјском периоду не може се узети за правило јер се услови и људско сазнање радикално мењају. Зато тврдње да постоје историјски закони на које се не може утицати и који се не могу мењати немају научну основу. Они само могу да послуже, како наглашава Попер „... да ослободе људе притиска њихових одговорности. Ако знате да ће се ствари догодити без обзира на то шта да учините, онда се можете осећати слободним да одустанете од борбе против њих. Можете, штавише, одустати од покушаја да контролишете оне ствари за које највећи број људи мисли да представљају друштвена зла. Као, на пример, рат; или да споменемо мању али, ипак, важну ствар, тиранију ситних званичника“.¹² Дакле, историцисти тврде да постоје историјски закони развоја друштва на које се не може утицати, па не траже решења за излазак из кризе и поправљање стања у међународним односима. Они само, на основу богате базе историјских података, траже аргументе за правдање постојећег стања и настоје да докажу „непобитну истину“ да се историја периодично понавља.

Историјска метода, без сумње, веома је значајна у истраживању војностратегијских промена међународних односа, али је потребна опрезност у њеној примени. Помоћу ње могу да се сагледају смерови развоја различитих цивилизација и народа, односи у коалицијама и савезима, историјске претензије појединих цивилизација и народа, смерови економског и политичког развоја, економске и друге шпекулације међународних размера, ратови који су вођени, развој оружаних снага појединих земаља, односи снага, други типови силе, и слично. Све те појаве није могуће испитати експериментом или неком другом емпиријском методом, већ се могу истраживати тек када „постану“ историја. Због наведених карактеристика, за истраживање војностратегијских промена међународних односа увек се користи и историјска метода. Не мисли се само на прикупљање историјских података, већ првенствено на објашњење веза и односа, узрока настанка и тенденција развоја појаве. Војностратегијске промене и рат, као могућу последицу тих промена, није могуће ваљано објаснити без историјског проучавања. На основу веома богатих историјских искустава о рату, као друштвеној појави, и бројних забележених података могуће је, с великом поузданошћу, уочити заједничке карактеристике и правилности које су се јављале

¹¹ „И баш онда, када су људи најближи могућности да остваре нешто ново, из чистога страха од новог корака, они устукну, окрену се уназад и иза себе траже путоказе за своју будућност. На делу је покушај да се у живот дозове оно што је неповратно прошло...“ (Б. Шушњић: *Дијалог и толеранција, Искуство разлике*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1994. стр. 55)

¹² К. Попер, *Отворено друштво и његови непријатељи*, БИГЗ, Београд, 1993, стр. 27.

у различитим историјским периодима. Слично је и са другим чиниоцима међународних појава које утичу на војностратегijske промене и конкретна војностратешка решења. Њиховим комплексним истраживањем, откривањем правилности и заједничких карактеристика непосредно се доприноси верификацији постављених хипотеза.

Примена историјске методе подразумева претходно проучавање предмета истраживања, систематизацију постојећих знања, стварање одређеног аналитичког оквира (или научне замисли), односно конституисање теоријског модела. Тек на основу тога се приступа процесу истраживања, односно примени историјске и других метода, што је веома значајно због усмеравања истраживања, односно одређивања начина избора и коришћења историјске грађе. У примени историјске методе постоје четири основне фазе: проналажење извора, критика извора, историјска анализа и синтеза. Извори се бирају сагласно постављеним хипотезама и индикаторима. Критичка анализа извора предузима се ради тумачења првобитног смисла, испитивања аутентичности и утврђивања истинитости.¹³ Анализа се ради комплексно и непристрасно: појаве се рашчлањују на саставне делове све док се не дође до валидних података. Синтезом се, на крају процеса истраживања, дају одговори на различита значења (политичка, економска, војна, културна и друга) војностратегijsких промена међународних односа. Међутим, примену историјске методе, без обзира на њен значај у друштвеним наукама, прате бројна ограничења. Зато се добијени подаци обавезно допуњују и компарирају с резултатима посматрања и проучавања актуелних војностратегijsких промена међународних односа.

Методe анализe и синтезе

Метода анализе веома је значајна у истраживању војностратегijsких промена међународних односа. У истраживању се могу користити све врсте анализе – структурална, функционална, генетичка и узрочна, односно квалитативна и квантитативна анализа.

Структуралном анализом чинилаца може се доћи до података о организацијским и другим самосталним целинама и њиховим везама и односима. Тако се, на пример, структуралном анализом могу добити подаци о чиниоцима стратегијских промена на општем (међународном) плану, у одређеним регионима и у појединим државама. На микроплану структурална анализа може успешно да се користи за истраживање

¹³ Под тумачењем првобитног смисла подразумева се дефинисање оквира времена у којем се догађај десио уз елиминацију одраза (утицаја) садашњих услова и личног става истраживача. Аутентичност се проверава успоставом извора у његов првобитни облик и утврђивањем његовог порекла, аутора и времена настанка. Пре утврђивања истинитости сагледавају се опште карактеристике времена, места и окружења настанка извора, могући утицаји на пренаглашавање или умањење значаја и степен друштвене видљивости реалног садржаја догађаја. Након тога се утврђује истинитост извора по деловима и у целини (Група аутора, *Основи методологије ратне вештине, методе истраживања* (скрипта), ЦДВВШ, Београд, 1984, стр. 99–100).

организациско-формацијске структуре јединица, борбених распореда, могућег груписања снага, и слично. Детаљна структурална анализа омогућава прикупљање квантитативних података који се успешно могу користити за факторску и мултиваријантну анализу.

Функционалном анализом могу да се добију подаци значајни за закључивање о везама и односима између чинилаца војностратегиских промена у свету и њиховом утицају на војностратегиска решења у другим регионима и државама. Анализа је посебно погодна за истраживање процеса борбених дејстава на стратегиском, оперативном и тактичком нивоу и њихове међузависности.

Генетичком анализом може се доћи до сазнања о настанку, развоју и евентуалном престанку појединих чинилаца војностратегиских промена у међународним односима и њиховом утицају на војностратегиска решења код нас. Она је у непосредној вези са компаративном и узрочном анализом.

Узрочном анализом се добијају подаци о узрочно-последичним односима између чинилаца војностратегиских промена на макроплану и микроплану и о њиховом утицају на војностратегиска решења код нас. Коректном применом те методе могу да се из одређених услова издвоје доминантни чиниоци који узрокују одређене појаве, као своје последице, а затим да се предложи решења која доприносе повећању ефикасности одбране земље. Узрочна анализа је у методолошкој литератури код нас веома добро теоријски обрађена. Развијена је и посебна група метода узрока (у литератури познатија под називом Милови канони), а интензивно се развијају и друге методе.¹⁴

Од новијих метода најинтензивније се развијају методе мултиваријантне анализе. Оне су саставни део метода узрока, али су, истовремено, и саставни део математичке статистике. Зато се у литератури најчешће дефинишу као скуп статистичких метода за симултано анализирање вишедимензионалних мерења добијених за сваку јединицу посматрања из скупа објеката који се истражују. Њихова примена је условљена идентификацијом променљивих и квантификацијом степена зависности и међузависности. То је основно ограничење у примени метода за истраживање веома сложених проблема војностратегиских промена међународних односа.¹⁵

У међународним односима постоје бројни елементи преко којих могу да се сагледају нивои и облици међузависности и њихов утицај на војностратегиске промене и војностратегиска решења. То је, пре свега, међународна подела рада (изражена у квантитативном облику преко робне и друге размене, производне кооперације и интеграције, трансфера технологије, и слично), затим војностратегиска повезаност (војни савези, производња и размена наоружања и опреме, школовање

¹⁴ Детаљније о узрочној анализи у: В. Милић, *Социолошки метод*, друго допуњено издање, „Нолит“, Београд, 1978, стр. 714–741.

¹⁵ Детаљније о мултиваријационој анализи у: Ј. Ковачевић, *Мултиваријациона анализа*, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 1994.

кадра, учешће у заједничким вежбама и маневрима, и слично), идеолошке везе и разлике и други облици сарадње који могу да се квантификују. Квантификацијом тих елемената могу да се сагледају везе и односи, а посредно и смер и интензитет војностратегијских промена. Према *карактеристикама података* који се сакупљају, анализа може да буде квалитативна и квантитативна.

Квалитативна или нефреквенцијска анализа одговара на питања шта и како је нешто речено. Користи се за откривање значења кључних речи које су употребљене у тексту који се анализира.¹⁶ То подразумева комплексно сагледавање исказа – од односа комуникатора и публике, преко околности у којој се говори (пише) и контекста друштвеног понашања у оквиру којег се говори (пише), до језичке и логичке структуре исказа. Наиме тек када се исказ сагледа у тоталитету могуће је доћи до сазнања која ће имати употребну вредност у процесу истраживања.

Квантитативна или фреквенцијска (статистичка) анализа одговара на питање шта, како и колико пута је нешто речено. Њена примена подразумева прикупљање квантитативних података. Они се прикупљају из анализираних поруке онако како су (у тој поруци) приказани (ако је податак квантитативног карактера), или квантификацијом (ако је податак квалитативног карактера). Подаци се, затим, статистички обрађују, анализирају и исказују као квантитативни показатељи. Основни недостатак методе квантитативне анализе јесте то што постоје бројне променљиве које не могу да се мере. Може, на пример, да се исказе моћ војске једне државе бројем војника и система оружја (пушке, топови, тенкови, авиони итд.) и неким елементима ватрених могућности. Међутим, морал војника и народа и спремност на жртве за одређене идеје, идеале, ставове и слично не могу се прецизно квантитативно исказати.

Дијалектичка синтеза је логички наставак анализе. Анализа је почетни, а синтеза завршни процес сазнања. Анализом се целина рашчлањује на делове, а синтезом се ти делови склапају у целину. Помоћу синтезе се војностратегијске промене међународних односа, као целина, лакше схватају и објашњавају.

Комплексном дијалектичком аналитичко-синтетичком методом обезбеђује се дијалектички приступ суштини војностратегијских промена међународних односа. Под тим приступом подразумева се сагледавање интереса крупног капитала из којих произилази политика у међународним односима, а из те политике произилазе војностратегијске промене. Та тријада: економија (крупни капитал) – међународна политика – војна стратегија, може да се објасни само дијалектичком аналитичко-синтетичком и другим логичким методама. Дакле, анализа и синтеза нису довољне за истраживање војностратегијских промена

¹⁶ Мисли се, пре свега, на речи чије значење не може прецизно да се квантификује и исказе као квантитативни симбол. Такве су, на пример, речи које означавају елементе сарадње, разумевања, солидарности, сукоба, силе, моћи, морала, просперитета, забринутости итд.

међународних односа. Оне се користе са свим другим методама, а нарочито с методама индукције и дедукције као основним логичким методама закључивања о деловима, односно о целини војностратегијских промена међународних односа.

Метода анализе садржаја

Анализа садржаја основна је метода за прикупљање података.¹⁷ Њен интензивни развој започет је током Другог светског рата, када је успешно коришћена за анализу саопштења преко средстава јавног информисања и прикупљања података о непријатељу, нарочито о његовој јачини, распореду, намерама, могућностима, моралу и логистици. Захваљујући томе прикупљени су значајни подаци о новим врстама оружја, односима између савезника сила Осовине и други. На развој методе (нарочито методе квантитативне анализе) значајно је утицала појава електронских рачунара, као основних средстава за интензивнију примену математичке статистике, метода операционих истраживања и аутоматске обраде података у истраживању. Дакле, успешна примена рачунара подразумева довољно поузданих квантитативних података, а до њих се најлакше може доћи применом емпиријских метода уопште и, посебно, методе анализе садржаја, која обухвата различите елементе и аспекте.

Анализирати се могу бројни материјали, као што су: резолуција и друга документа Савета безбедности Уједињених нација; документа о одлукама државника, влада и представника дипломатије; документа о разговорима државника и представника војске; изјаве представника војске; документа о вежбама јединица и команди, дислокацијама снага, организацијско-формацијским решењима и наоружању и опреми; пропаганда; документа поверљивог карактера и материјали јавног карактера (стручна и научна документа, штампа, записи на магнетним тракама и дисковима, пропагандни материјали, и слично).

У резолуцијама и другим документима Савета безбедности и Конференције уједињених нација могу се непосредно анализирати решења, поруке и субјекти (државе, групе и појединци) којима су те поруке упућене. Посредно се могу прикупити подаци и о односу снага у међународној заједници, стварању блокова, савеза и коалиција, непосредним војним активностима, и слично.

У документима о одлукама државника, влада, представника дипломатије, парламената и руководства разних политичких партија могу да се прикупе подаци о ставовима одређене земље или групе земаља у вези с питањима војне природе, стратегијским решењима и евентуал-

¹⁷ Детаљније о методи анализе садржаја: Група аутора, *Методологија ратне вештине*, Секција за штампање и умножавање ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. 176–185; С. Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд, 1980, стр. 212–226; В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 60–63.

ном утицају тих решења на друге земље. Све те одлуке и изјаве немају исти значај за комплексну анализу, па је у истраживању веома важно да се сагледају ставови гарнитуре на власти, али и опозиције и других партија и удружења. Наведени ставови се истовремено могу доводити у везу с историјским догађајима ради компарације, квантификације, обраде на електронском рачунару и извођења завршне – логичке анализе.

Документа о разговорима државника и представника војске су значајна за сагледавање односа између њихових земаља. Посебно су значајна документа која се односе на војностратегијска решења и сарадњу у војној области уопште. Међутим, због сложености међународних односа, тренутног односа снага, улоге и значаја појединих држава у међународној политици и слично, та документа су обично поверљивог карактера и нису доступна за анализу. Документа која се презентују јавности не садрже конкретна решења (право стање), већ само део онога о чему је разговарано или преговарано. Дакле, анализу наведених докумената прате озбиљне потешкоће, али постоји могућност да се, на основу званичних изјава и неформалних разговора у току обедовања, шетњи, лова, риболова и других активности, уочи суштина проблема.

Изјаве представника војске поводом разних догађаја и јубилеја, затим у скупштинама и на јавним скуповима, у штампи и другим средствима јавног информисања веома су значајни извори података за анализу војностратегијских решења међународних односа и њиховог утицаја на војностратегијска решења код нас. Подаци прикупљени на тај начин обавезно подлежу вишеструкој провери зато што се већина тих изјава користи у пропагандне сврхе – најчешће ради демонстрације силе, претње агресијом или овраћања од агресије.

Документа о вежбама јединица и команди, дислокацијама снага, организацијско-формацијским решењима и наоружању и опреми садрже најзначајније податке о војностратегијским решењима одређене земље или групе земаља и њиховом утицају на војностратегијска решења код нас. Нарочито су значајни подаци о снагама које би могле да се ангажују на нашем простору и повезаност одређених активности снага с политиком дотичне земље, односно групе земаља.

Документа о дејствима јединица у рату садрже најзначајније податке о борбеним дејствима и оружаном борби у целини. Међутим, њихово проучавање подлеже вишеструкој провери због тога што постоји основана сумња у истинитост података. Наиме, током историје свака страна у сукобу настојала је да умањи сопствене губитке и повећа резултате и обрнуто.

Пропаганда, као веома значајно средство у међународној политици и војној организацији у миру и рату, нужно се намеће као предмет детаљне анализе. Њеним проучавањем могу да се добију подаци значајни за прогнозирање развоја војске и дугорочна војностратегијска решења, али и подаци који су резултат дневне политике. Подаци из пропагандних материјала могу да буду лажни и истинити. Лажни подаци се обично непосредно и отворено приказују у пропагандним материјалима ради обмањивања, слабљења морала и дезорганизације јединица и станов-

ништва противничке стране. Истинити подаци су најчешће прикривени у оквиру поруке и до њих се теже долази. С друге стране, они су значајнији зато што указују на стварне намере и могућности противника. Зато су у току анализе пропагандних материјала потребни опрез и проницљивост. Подаци из пропагандних материјала обично имају употребну вредност само када се уклапају у целину података прикупљених другим методама.

Документа поверљивог карактера, у принципу, садрже валидне податке, али за њихово проучавање су везана два важна ограничења. Прво се односи на чињеницу да се та документа добро чувају и да се до њих веома тешко долази. Друго ограничење се односи на оригиналност документа. Наиме, постоји могућност да део поверљивих докумената садржи лажне податке, који се намерно пласирају ради обмањивања противничке стране, откривања шпијуна итд. Зато је приликом проучавања тих докумената потребна вишеструка провера (више извора, уклапање у целину одређеног процеса, и слично) и компарација са подацима који су прикупљени другим методама.

Материјали јавног карактера могу да буду веома значајан извор података о војностратегиским променама међународних односа. Анализирати се могу садржаји из скоро свих области људске делатности стручног, научног и другог карактера. Нарочито су интересантни материјали о војногеографским карактеристикама простора (рељеф, метеоролошки и климатски услови, хидрографија, проходност и комуникативност, становништво, привреда, значајнији вештачки објекти, и слично). Они су погодни за средњорочна и дугорочна прогнозирања, али се у компарацији са другим подацима, нарочито оним који се објављују путем штампи, на радију и телевизији, и слично, могу користити за оцену актуелних догађаја и за краткорочна предвиђања.

Већина података о војностратегиским променама такође може да се сакупи из писаних и других материјала који се објављују у штампи, на радију и телевизији и у другим средствима комуникације, али у томе постоје два ограничења. Прво се односи на потребу за ангажовањем бројних истраживача и сарадника јер се подаци интересантни за војностратегijske промене не објављују на једном месту, већ у бројним различитим изворима информација, у различитим областима људске делатности и на различитим светским језицима. Због селекције тих извора и садржаја, њихове анализе и закључивања неопходно је свакодневно ангажовање бројних научних радника – добрих познавалаца предмета истраживања, начина прикупљања и анализе података и макар једног светског језика. Друго ограничење односи се на потешкоће у утврђивању истинитости података, јер се иза различитих извора информација налазе различите државне, страначке и друге организације с различитом (често и супротном) политичком оријентацијом. Оне садржаје у тим изворима не заснивају на научним чињеницама, већ их, најчешће, прилагођавају својим циљевима ради придобијања јавног мњења, повећања броја чланова и победе на изборима. Због тога се

често исти догађај, у различитим изворима информација, различито, чак и супротно тумачи, па се намеће потреба за анализом што већег броја извора информација, компарацијом добијених података и непристрасним закључивањем.¹⁸

Закључак

Војностратегијске промене међународних односа веома су значајан, сложен, недовољно истражен, динамичан, хијерархичан, актуелан и заштићен предмет истраживања, па су за њега заинтересовани научни радници различитог профила. Без обзира на наведене потешкоће, војностратегијске промене међународних односа могу и морају да се истражују. Могу да се истражују применом комплекса познатих и признатих научних метода које се користе у истраживању, а нарочито метода које су наведене у чланку. Морају се истраживати због тога што те промене утичу на све области друштвеног живота, нарочито на политику, дипломатију, економију, морал, културу и уопште на слободу и просперитет народа.

Истраживање војностратегијских промена међународних односа, као и сва друга истраживања прогностичког карактера, прате бројне потешкоће. Зато се једном направљена прогноза не може схватити као сигурна и непромењива категорија. Она се свакодневно мора проверавати и „корак по корак“ модификовати према промени услова, односно улазних података. У односу на те модификације предузимају се и практичне активности субјеката из свих области друштвеног живота. Тако се спречава изненађење, рационално ангажују ресурси и обезбеђује стабилан развој друштва.

Литература:

1. Г. А. Гили, *Како се истражује* (водич у друштвеним истраживањима), ГЗХ, Загреб, 1974.
2. В. Дурант, *Огњишта мудрости, Смотра људског живота и људске судбине*, „Душка“, „Прометеј“, Београд, 1991.
3. С. Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд, 1980.
4. Н. Милошевић, *Пројектовање истраживања у ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1989.
5. С. Новаковић, *Хипотезе и сазнање*, „Нолит“, Београд, 1984.
6. К. Попер, *Логика научног открића*, „Нолит“, Београд, 1981.
7. Б. Шешић, *Општа методологија*, „Научна књига“, Београд, 1974.
8. Б. Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1974.

¹⁸ За истраживача је важан сваки податак, без обзира на ауторитет издавача и озбиљност извора. Логично је да се претпостави да се у озбиљнијим изворима могу добити истинитији подаци, али је у пракси било и обрнутих ситуација. Тако се, на пример, први подаци о распаду СФРЈ нису појавили у „Комунисту“ или неком другом државном гласилу, већ у „Младини“, „Павлихи“, „Језу“ и телевизијским емисијама типа „Топ листа надреалиста“.